

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri İlişkisinin İncelenmesi

Mücahit KAĞAN¹, Alaattin CİMİNLİ²

Öz: Çağımızın en hızlı gelişim gösterdiği alanların başında internet ve bilgisayar gelmektedir. Bu gelişim internet ve bilgisayara farklı işlevler yüklemektedir. Teknolojinin baş döndürücü gelişimi insan hayatını daha yaşanabilir seviyelere çıkarmasının yanında çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir.

Teknolojik değişimlerle gelişmekte olan dünyada iletişim teknolojilerinin günlük yaşama girmesi insanların yaşantılarını değiştirmektedir. Gündelik yaşamda insanların sıklıkla başvurduğu internet ve iletişim araçları kullanım süreleri aşıldığında çeşitli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. İnsanların bir kısmı interneti ve diğer iletişim araçlarını sadece gerektiğinde kullanırken diğer bir kısmı ise eğlenmek ve zaman geçirmek için kullanmaktadırlar. Bu aşırı kullanım kişinin birçok olumsuzlukla karşılaşmasına neden olmaktadır.

Son zamanlarda teknolojinin hayatımızda vazgeçilmez bir şekilde yer edinmesi insanların zihninde sanal bir yaşam alanı oluşturmakta ve böylelikle zorbalık davranışı da nefes alabileceği, kendini var edebileceği yeni alanlar bulmaktadır. Çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki bireylerin sıkça karşılaştıkları bir sorun olan zorbalık davranışı sadece zorba ve mağduru değil zorbalık davranışına şahit olan diğer kişileri de olumsuz olarak etkilemektedir. Bu bağlamda zorbalık olayına bir şekilde

¹ Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, mkagan@erzincan.edu.tr

² Milli Eğitim Bakanlığı, Psikolojik Danışman, alaattinciminli24@gmail.com

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

dâhil olabilecek öğrencilerin öğretmenler tarafından önceden tespit edilebilmesi onların kişilik özelliklerinin bilinmesiyle mümkün olacaktır.

Araştırma Erzincan İlinde bulunan beş farklı ortaöğretim kurumunda öğrenim görmekte olan 489 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Sanal Zorbalık Ölçeği, Sanal Mağduriyet Ölçeği ve Eysenck Kişilik Envanteri kullanılmıştır.

Araştırma kişilik özelliklerinin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Kişilik özelliklerinden dışadönüklük boyutu sanal zorbalığı ve mağduriyeti negatif, nevrotizm boyutu ise pozitif bir etkiyle yordamaktadır. Kişilik özelliklerinden dışadönüklük boyutunun puan ortalamaları düştükçe sanal zorbalık ve mağduriyet puan ortalamaları artarken nevrotizm boyutunun puan ortalamaları arttığında sanal zorbalık ve mağduriyet puan ortalamaları da artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Zorbalık, Kişilik Özellikleri, Mağdur, Ergen

The Examination Of Relationship Between Cyber Bully, Victim At Adolescents And Their Emphaty, Personality Traits

Abstract: In our era, Internet and computers are the most rapidly evolving fields. This evolution puts different functions on Internet and computers. Vertiginous evolution of Technology brought betterment of human life to more livable levels with various negativities.

In the world developing with technological changes, entry of communication technologies to daily life changes humans' lives. Internet and communication devices which humans use frequently in daily life causes various problems when overused. Some humans use Internet and other communication devices only when needed other humans use them for pleasure and spending time. This excessive usage causes the person encounter a lot of negativities.

In these days inclusion of technology in our life creates a virtual living space in humans' minds and eventually act of bullying finds new fields to breathe and to procreate itself. Act of bullying which individuals in childhood and puberty confronts frequently not only affects bully and victim also affects other people whom witness event of bullying negatively.

In this context detection of students whom may somehow involve in an event of bullying beforehand by teachers shall be possible by knowing their individuality features levels.

The research, which is about five different secondary schools in Erzincan, have materialized on 489 students. As a data collection device, Personal Information Form, Eysenck Identity Inventory, Cyber Bully Questionnaire and Cyber Victim Questionnaire have been used in this device.

The search put forward personal characteristics on cyber bullying and cyber victim, extroversion dimension, which is one of the feature of personality, decreases, the effect of cyber bullying and cyber victim will increase on the other hand; if neurotism dimension the effect of the mal so will increases.

Keywords: CyberBullying, Personality Traits, Victim, Teenager

Giriş

Zorbalığın iletişim araçları ve teknolojiyle bütünleşmesi sonucu yeni bir boyutu daha ortaya çıkmıştır. Bilgisayar, internet ve cep telefonunu kişisel kullanımının artması bu tür teknolojilerin eğitim öğretim sürecinde kullanılması teknolojiyi ergenler için vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir (Arıca, 2011). Bu nedenle zorbalık davranışı da zamandan ve mekândan bağımsız olarak gerçekleştirilebilen bir hal almıştır.

Teknolojinin bu denli önemli olduğu bir dönemde internet üzerinden yapılan tehdit edici, zorbalık içeren davranışlar okul çağında olan bireylerde ciddi sorun alanları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle sanal zorbalık, belli önyargılara saplanıp kalınarak, yaygın bazı inanış ve düşüncelerle değerlendirilerek ya da olayın varlığının inkârı ile ortadan kaldırılabilecek bir sorun değildir. Sanal zorbalık, birçok durumda ciddi psikolojik problemlere neden olduğu için özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur (Arıca, 2011).

Ergenlik çağını birçok psikolog yeniden doğuş çağı, çocukluktan yetişkinliğe geçiş için gereken önemli gelişim görevlerini başarma çağı, bireyin bağımsızlık savaşı verdiği çağ, zorlanmalı yaşam dönemlerinden ilki olarak görmektedir (Kılıççı, 2000). Bu sancılı dönemdeki ergen sanal ortam sayesinde dünyanın farklı bölgelerinden bile arkadaş edinmektedir. Fakat ergen sanal ortamdan gelecek tehditleri gerçek yaşamdaki kadar önemsememektedir. Bu nedenle gerçek arkadaş grubunu oluşturduğu zaman gösterdiği hassasiyeti sanal arkadaş grubunu oluştururken göstermemektedir. Bu nedenle çeşitli

türdeki zorba davranışlara maruz kalmaktadır. Bu tür zorba davranışlar öğrencilerin psikososyal gelişimlerini olumsuz olarak etkilediği gibi ileriki dönemlerde de istenmeyen davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir(Erdur-Baker ve Tanrıkulu, 2010).

Sanal Zorbalık ve Kişilik Özellikleri İlişkisi

İnsanların sahip oldukları birçok ortak yanları vardır. Sabah kalkış saatleri, olumsuz bir durumla karşılaştıklarında mutsuz olmaları, her işte başarılı olma isteği her insanda bulunabilen özelliklerdir. Kişilik ise bunlardan farklı olarak insanın değişik durumlar karşısında diğer bireylerden ayırıcı özellikleri üzerinde durmaktadır. Buna göre Morgan (1999) kişiliği;” bireyin diğer bireylerle etkileşim halindeyken göstermiş olduğu davranışlar” olarak tanımlamıştır.

Son zamanlarda kişilik özelliklerinin sanal zorbalık üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar yoğunluk kazanmıştır(Çelik, Atak, ve Erguzen, 2012; Arıca, 2009; Dilmaç, 2009).

Kişilik özelliklerinin sanal zorbalık davranışı üzerinde etkisinin araştırıldığı bir araştırmaya göre duygusal dengesizlik kişilik özelliğine sahip bireyler daha çok sanal zorbalık yapar ve sanal zorbalığa maruz kalırken deneyime açıklık kişilik özelliğine sahip bireyler sanal zorbalığı en az gerçekleştiren ve sanal zorbalıktan en az etkilenen kişilerdir (Çelik, Atak,ve Erguzen, 2012).

Üniversite öğrencilerinin sanal zorbalık davranışları ve psikiyatrik semptomları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında Arıca (2009) sanal zorbalığa yatkın bireylerin psikiyatrik semptomlardan düşmanca davranışlar sergileyen ve psikotik bireyler olduğunu savunmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin sanal zorbalık davranışları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında Dilmaç (2009) sanal zorbalık üzerinde en etkili kişilik özelliğinin sebat olduğunu bulmuştur. Araştırmaya göre sebat değerleri yükseldikçe sanal zorbalığa maruz kalma oranı da düşmektedir.

Ekşi (2012) ise narsistik kişilik özelliklerinin internet bağımlılığı ve sanal zorbalığı yordama düzeyinin yol analizi ile incelenmesi adlı araştırmasında narsisizmin sanal zorbalık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Çocuklarımızın ve gençlerimizin çok küçük yaşta internetle tanışmaları zorbalık davranışının teknolojiyi kullanarak daha güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesine neden olmaktadır. Özellikle gençlerin anne-baba denetiminden uzak bir şekilde sanal ortamın sunduğu imkânları zorbalık için kullanması da ciddi sorunlar doğurmuştur (Özdemir ve Akar, 2011).

Ülkemizde giderek yaygınlaşan sanal zorbalık davranışının engellenebilmesi okullarda güvenliğin arttırılabilmesi ve gerekli tedbirlerin alınabilmesi için öğrenciler arasında yaşanan sanal zorbalık olgusuyla alakalı bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Genç nüfusa sahip ülkemiz için öğrencilerde oluşacak problemlerin toplumun bugünü ve geleceğini etkileyecek olmasından dolayı sanal zorbalık olgusu oldukça önemlidir. Yapılan çalışma özellikle okul rehber öğretmenlerinin yanı sıra diğer öğretmenler ve okul idareleri için yol gösterici bir çalışma olacağından önem taşımaktadır. Buna ek olarak yapılan çalışmanın sanal zorbalık alanında çalışacak olan diğer çalışmacılara faydalı olması beklenmektedir.

Alan yazın incelendiğinde sanal zorbalık konusunda yapılan çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür ve sanal zorbalığın kişilik özellikleriyle ilişkisini inceleyen araştırma sayısının oldukça az olması bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- 1-Cinsiyete göre ergenlerin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 2- Sınıf düzeylerine göre ergenlerin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3- Okul türüne göre ergenlerin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 4- Kişilik puanları sanal zorbalığın anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
- 5-Kişilik puanları sanal mağduriyetin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Tarama modelleri, bir durumu olduğu gibi araştırıp açıklamayı hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır. Betimsel araştırmalar, "bir konunun hali hazırdaki durumunu saptamayı hedeflemekte" iken ilişkisel tarama ise, "iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/ya da derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir" (Karasar, 2009). Erzincan il merkezinde öğrenim görmekte olan ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyet, sınıf, okul değişkenleri ve kişilik özellikleri ile sanal zorbalık ve mağduriyetleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Evren

Bu araştırmanın evrenini; 2015 – 2016 eğitim – öğretim yılında Erzincan/Merkez de bulunan devlet liselerinin 9.,10.,11. ve 12., sınıfında öğrenim görmekte olan öğrencileri kapsamaktadır.

Örneklem

Bu araştırmanın örnekleme yöntemi tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemi, evrendeki alt grupların belirlenip bunların evrende var oldukları aynı oranlarıyla örneklerinde temsil edilmelerini sağlayan bir örneklem seçme tekniğidir(Karasar, 2009).

Kullanılan örnekleme yöntemiyle farklı türdeki beş ortaöğretim kurumu örnekleme alınmıştır. Çalışmada örnekleme dâhil edilen liseler: Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak belirlenmiştir. Örneklem alınan okulların 9.,10. ,11. ve 12. sınıflarından birer küme bu örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Örneklem dâhil edilen toplam öğrenci sayısı beş yüz kırk dördtür. Fakat Eysenck Kişilik Envanteri 'nin yirmi bir maddeden oluşan ve her bir maddenin bir puan değerinde olduğu "yalan" alt ölçeğinden sekiz ve üzeri puan alan öğrencilerin cevaplamaları geçersiz

sayıldığından toplamda elli beş öğrenci örneklem grubundan çıkarılmış ve araştırma dört yüz seksen dokuz öğrenci üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu öğrencilerin 225 'i erkek,264'ü kız öğrencidir.

Tablo 1. Öğrenci Sayılarının Okul Türlerine Ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Okul Türü	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf	Toplam
Fen Lisesi	26	26	25	28	105
Sosyal Bil. Lisesi	28	0*	37	23	88
Anadolu Lisesi	24	24	28	25	101
AIHL	25	23	24	27	99
MTAL	27	25	21	23	96
Toplam	130	99	134	126	489

* Anadolu Öğretmen Liselerinden dönüşen Sosyal Bilimler Lisesine hazırlık sınıfı eklendiği için onuncu sınıf düzeyinde öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 2. Öğrenci Sayılarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	%	N
Erkek	46,10	225
Kız	53,90	264
Toplam	100,0	489

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu, Sanal Zorbalık Ölçeği, Sanal Mağduriyet Ölçeği ve Eysenck Kişilik Envanteri bu araştırmada veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

*Kişisel Bilgi Formu:*Çalışmada öğrencilere ilişkin demografik bilgileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Kişisel Bilgi Formunda katılımcının okumakta olduğu okul, yaşı, cinsiyeti, anne-babasının öğrenim durumu, kardeş sayısı ve gelir düzeyi gibi toplam sekiz soru bulunmaktadır. Etik kurallar ve gerçekçi cevaplar alabilmek amacıyla araştırma sırasında katılımcılara kimlik bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiştir.

Sanal Zorbalık Ölçeği: Arıca, Kınay ve Tanrıku (2012) tarafından geliştirilen Sanal Zorbalık Ölçeği hiçbir zaman, bazen, çoğu zaman ve her zaman yanıtlarının yer aldığı

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 96, en düşük puan 24'tür. Ölçekten alınacak puanlar ile sanal zorbalık düzeyleri doğru orantılıdır. Yani ölçekten alınan puanların artması sanal zorbalık düzeyinin yükseldiğinin bir göstergesidir. Arıca, Kınay ve Tanrıku 'nun (2012) geliştirdikleri ve tek faktörlü bir yapı sergileyen ölçek 103 denek üzerinde uygulanmış ve ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .95, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .70 olarak bulunmuştur. Testin bu araştırmada uygulanması sonucu Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Sanal Mağduriyet Ölçeği: Arıca, Tanrıku ve Kınay (2012) tarafından geliştirilen Sanal Mağduriyet Ölçeği evet ve hayır yanıtlarının yer aldığı toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 48, en düşük puan 24'tür. Ölçekten alınacak puanlar ile sanal mağduriyet düzeyleri doğru orantılıdır. Yani ölçekten alınan puanların artması sanal mağduriyet düzeyinin yükseldiğinin bir göstergesidir. Tek faktörlü bir yapı sergileyen ölçek 96 denek üzerinde uygulanmış ve ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .89 , test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .75 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bu araştırmada uygulanması sonucu Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .70 olarak bulunmuştur.

Eysenck Kişilik Envanteri: H.J.Eysenck ve S.B.G. Eysenck tarafından geliştirilen Eysenck Kişilik Envanteri Topçu (1982) tarafından Türkçe' ye çevrilmiştir. Eysenck Kişilik Envanteri 4 alt ölçekten ve 90'ı asıl 11' i yedek olmak üzere toplam 101 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçeklerin 21 maddesi yalan, 23 maddesi nörotizm, 25 maddesi psikotizm, 21 maddesi ise dışadönüklük ölçeğine aittir. Evet ve hayır yanıtlarından oluşan ölçeğin Topçu(1982) tarafından 1092 öğrenci üzerinde uygulanan ve Türkçe' ye uyarlanan formun tüm alt ölçeklerinin güvenilirlik katsayıları $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular testin Türkçe formunun ülkemizde uygulanabilir bir özellikte olduğunu göstermektedir (Akt. Tokgöz, 1997). Testin bu araştırmada uygulanması sonucu Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .78 olarak bulunmuştur.

Veri Analizi

Araştırma verileri toplanarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve analizler için hazır duruma getirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde değişkenlere bağlı olarak SPSS 17,0

programı kullanılmış, Bağımsız Gruplar t-testi, Tek yönlü Varyans analizi (ANOVA), Regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada ilk olarak öğrencilerin sanal zorba ya da sanal mağdur olma durumlarının cinsiyet, sınıf düzeyleri, okul türleri değişkenleri açısından farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Cinsiyete göre sanal zorbalık ve sanal mağduriyet puanlarına ilişkin bağımsız örnek t-testi sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Sanal Zorbalık ve Sanal Mağduriyet Puanlarına İlişkin Bağımsız Örnek T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	Sd	S.s.	T	p
S.Z.P	Erkek	225	31,10	2	9,22	7,613	,000*
	Kız	264	26,33	487	3,96		
S.M.P	Erkek	225	28,51	2	3,64	6,757	,000*
	Kız	264	26,76	487	1,92		

*p < .01

S.Z.P: Sanal Zorbalık Puanı

S.M.P: Sanal Mağduriyet Puanı

Tablo incelendiğinde sanal zorbalık puanlarının cinsiyete göre anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmektedir ($t_{(487)}: 7.613; p < .01$).

Tablo incelendiğinde erkek öğrencilerin sanal zorbalık puan ortalamaları 31.10, kız öğrencilerin sanal zorbalık puan ortalamaları ise 26.33 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin sanal zorbalık puanları kız öğrencilerin sanal zorbalık puanlarından yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak erkek öğrenciler kız öğrencilere nazaran daha fazla sanal zorba davranışlar sergilemektedirler denilebilir.

Tablo 3 ‘ün ikinci kısmı incelendiğinde sanal mağduriyet puanlarının cinsiyete göre anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmektedir ($t_{(487)}: 6.757; p < .01$). Erkek öğrencilerin sanal

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

mağduriyet puan ortalamaları 28.51, kız öğrencilerin sanal mağduriyet puan ortalamaları ise 26,76 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin sanal mağduriyet puanları kız öğrencilerin sanal mağduriyet puanlarından yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha fazla sanal mağdur olmaktadır denilebilir. Tablonun geneli incelendiğinde erkeklerin hem zorba hem de mağdur olma durumlarının kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sanal zorbalık puanlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Düzeylerine Göre Sanal Zorbalık Puanlarına İlişkin Sonuçları

Sınıf Seviyesi	N	\bar{X}	S.s.	F	P
9.Sınıf	130	27,35	6,14	4,52	,004
10.Sınıf	99	29,26	9,12		
11.Sınıf	134	30,11	8,56		
12.Sınıf	126	27,48	4,40		
Toplam	489	28,52	7,28		

Tablo5. Sınıf Düzeylerine Göre Sanal Zorbalık Puanlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler		Kareler			
	Toplamı	Sd	Ortalaması	F	p	Tukey
Gruplar arası	706,136	3	235,379	4,52	,004*	9-11,11-12
Grup içi	25225,684	485	52,012			
Toplam	25331,898	488				

*p < .05

Tablo 5'e göre analiz sonuçları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sanal zorbalık puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığını göstermektedir (F₍₃₋₄₈₅₎: 4.525, p < .05). Tablo incelediğinde dokuzuncu sınıfların sanal zorbalık puan ortalamalarının 27,35 olduğu

10.sınıfların sanal zorbalık puan ortalamalarının 29,26 olduğu,11.sınıfların sanal zorbalık puan ortalamalarının 30,11 olduğu ve 12.sınıfların sanal zorbalık puan ortalamalarının ise 27,48 olduğu gözlenmiştir. Farkın kaynağını bulmak üzere Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi anlamlı farkın 9-11 ve 11-12 sınıflar arasında olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sanal mağduriyet puanlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Sınıf Düzeylerine Göre Sanal Mağduriyet Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sınıf Seviyesi	N	\bar{X}	S.s.	F	P
9.Sınıf	130	26,90	2,82	3,39	,018
10.Sınıf	99	28,07	3,52		
11.Sınıf	134	27,58	2,89		
12.Sınıf	126	27,80	2,65		
Toplam	489	27,56	2,98		

Tablo 7. Sınıf Düzeylerine Göre Sanal Mağduriyet Puanlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler		Kareler		F	p	Tukey
	Toplamı	Sd	Ortalaması				
Gruplar arası	89,096	3	29,699	3,393	3,393	,018*	9-10
Grup içi	4245,251	485	8,753				
Toplam	4334,348	488					

*p < .05

Tablo 7'ye göre analiz sonuçları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sanal mağduriyet puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığını göstermektedir ($F_{(3-485)}: 3.393, p < .05$). Farkın kaynağını bulmak üzere Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi anlamlı farkın 9 ve 10 grupları arasındaki farktan kaynaklandığını göstermektedir. Dokuzuncu sınıfların sanal mağduriyet puan ortalamaları 26,90 iken, 10.sınıfların

sanal mağduriyet puan ortalamaları 28,07'dir. Bu sonuçlara mağduriyetin en fazla yaşandığı sınıf seviyesi 10. sınıf olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerin okul türlerine göre sanal zorbalık puanlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Okul Türlerine Göre Sanal Zorbalık Puanlarına İlişkin Sonuçları

Okul Türü	N	\bar{X}	S.s.	F	P
Fen Lisesi	105	24,95	1,02	58,51	,000
Sosyal Bil. Lisesi	88	25,72	1,87		
Anadolu Lisesi	101	26,78	2,79		
AİHL	99	28,86	7,86		
MTAL	96	36,50	10,36		
Toplam	489	28,52	7,28		

AİHL: Anadolu İmam Hatip Lisesi

MTAL: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Tablo 9. Okul Türlerine Göre Sanal Zorbalık Puanlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler		Kareler			
	Toplamı	Sd	Ortalaması	F	p	Tukey
Gruplar arası	8453,10	4	2113,27	58,51	,000*	MKAL-DL
Grup içi	17478,71	484	36,113			
Toplam	25931,82	488				

*p < .05

Test sonuçları öğrencilerin okul türlerine göre sanal zorbalık puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığını göstermektedir ($F_{(4-484)}: 58,51, p < .05$).

Farkın hangi okullarda öğrenim gören öğrencilerden kaynaklandığını anlamak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi anlamlı farkın Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve DL (Diğer Liseler) grupları arasındaki farktan kaynaklandığını

göstermektedir. Sanal zorbalığın en çok yaşandığı okul Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak bulunmuştur.

Öğrencilerin okul türlerine göre sanal mağduriyet puanlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Okul Türlerine Göre SM Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Okul Türü	N	\bar{X}	S.s.	F	P
Fen Lisesi	105	26,30	1,62	39,19	,000
Sosyal Bil. Lisesi	88	26,71	2,00		
Anadolu Lisesi	101	27,14	2,34		
A.İ.H.L	99	27,26	2,45		
M.T.A.L	96	30,45	3,98		
Toplam	489	27,56	2,98		

AİHL: Anadolu İmam Hatip Lisesi

MTAL: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Tablo 11. Okul Türlerine Göre Sanal Mağduriyet Puanlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler		Kareler			
	Toplamı	Sd	Ortalaması	F	p	Tukey
Gruplar arası	1060,425	4	265,106	39,19	,000*	MTAL-DL
Grup içi	3273,923	484	6,764			
Toplam	4334,348	488				

*p < .05

Test sonuçları öğrencilerin okul türlerine göre sanal mağduriyet puanlarının anlamlı ölçüde farklılaştığını göstermektedir ($F_{(4-484)}: 39.19, p < .05$).

Farkın hangi okullarda öğrenim gören öğrencilerden kaynaklandığını anlamak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi anlamlı farkın Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve DL(Diğer Liseler) grupları arasındaki farktan kaynaklandığını göstermektedir

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

Tablo incelendiğinde sanal mağduriyet düzeyinin en yüksek olduğu okul Mesleki Teknik Anadolu Lisesi olarak bulunmuştur.

Sanal zorbalık ve sanal mağduriyetin kolu türlerine göre ANOVA sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, sanal zorbalık düzeyi yüksek çıkan okulların sanal mağduriyet düzeylerinin de yüksek çıktığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Sanal Zorbalığın Dışadönüklük, Psikotizm ve Nevrotizm Kişilik Özellikleri ile Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	S.H.	B	t	p	İkili r	Kıs. r
Sabit	31,28	1,49		21,00	,000		
DD	-,699	,07	-,38	-9,57	,000	-,434	-,399
Psik.	-,022	,08	-,01	-,25	,798	,025	-,012
Nevr.	,629	,09	,27	6,81	,000	,345	,295
R= 0.509	R ² =0.259						
F _(3,485) =56.475	p=.000						

DD:Dışadönüklük

Psik:Psikotizm

Nevr:Nevrotizm

Tablo12 incelendiğinde sanal zorba olma ile dışadönüklük arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu (r=,434); diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki kısmi korelasyonun negatif ve orta düzeyde (r=,399) olarak hesaplandığı görülmektedir.

Dışadönüklük, psikotizm ve nevroizm değişkenleri birlikte ele alındığında sanal zorba olma ile pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin (R=,509 p<.001) ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu değişkenler birlikte sanal zorba olma puanlarındaki değişimin %25 'ini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin sanal mağdur olma üzerindeki görece önem sırası, dışadönüklük ($\beta = -,38$), nevroizm ($\beta =,27$), psikotizm($\beta =-,01$)

biçimindedir. T testi sonuçlarına göre kişilik özelliklerinden dışa dönüklük ve nevrozizm sanal zorbalığın anlamlı yordayıcısı iken psikotizm anlamlı bir yordayıcı değildir.

Tablodaki bulgular incelendiğinde sanal zorbalıkla dışadönüklük arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Dışadönüklük arttıkça sanal zorbalık düşmektedir. Diğer bir deyişle dışadönük boyutunda düşük puan alan kimselerin sanal zorba olma eğilimlileri daha az artacaktır.

Ayrıca nevrozizm ile sanal zorbalık arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Buna göre kişinin nevrozizm düzeyi arttıkça sanal zorbalık düzeyi de artmaktadır.

Tablo 13. Sanal Mağduriyetin Dışadönüklük, Psikotizm ve Nevrotizm Kişilik Özellikleri ile Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	S.H.	B	t	p	İkili r	Kıs. r
Sabit	27,87	,657		42,42	,000		
DD	-,188	,032	-,253	-5,868	,000	-,296	-,257
Psik.	-,004	,037	-,004	-0,98	,992	,020	-,004
Nevr.	,215	,041	,227	5,287	,000	,276	,233
R= ,371	R ² =,137						
F _(3,485) =25,745	p=.000						

DD:Dışadönüklük

Psik:Psikotizm

Nevr:Nevrotizm

Tablo 13 incelendiğinde sanal mağdur olma ile dışadönüklük arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu (r=,296) diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki kısmi korelasyonun negatif ve düşük düzeyde (r=,257) olarak hesaplandığı görülmektedir.

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

Ayrıca sanal mağdur olma ile nevrozizm arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu ($r=,276$) diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki kısmi korelasyonun negatif ve düşük düzeyde ($r=,233$) olarak hesaplandığı görülmektedir.

Dışadönüklük, psikotizm ve nevrozizm değişkenleri birlikte sanal mağdur olma ile pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($R=.371$, $p<.001$) göstermektedir. Söz konusu değişkenler birlikte sanal mağdur olma puanlarındaki değişimin %13 'ünü açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin sanal mağdur olma üzerindeki görece önem sırası, dışadönüklük ($\beta=-,25$), nevrozizm ($\beta=,22$), psikotizm($\beta=-,00$) biçimindedir. T testi sonuçlarına göre kişilik özelliklerinden dışa dönüklük ve nevrozizm sanal mağduriyetin anlamlı yordayıcısı iken psikotizm anlamlı bir yordayıcı değildir.

Tablodaki bulgular incelendiğinde sanal mağduriyetle dışadönüklük arasında ters bir ilişki söz konusudur. Dışadönüklük arttıkça sanal mağduriyet düşmektedir. Diğer bir deyişle dışadönük boyutunda düşük puan alan kimselerin sanal mağdur olma eğilimleri daha az olacaktır. Ayrıca sanal mağduriyetle nevrozizm arasında da çok düşük olmakla birlikte doğru orantı tespit edilmiştir. Buna göre nevrozizm arttıkça sanal mağduriyet de artar denilebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada cinsiyet, sınıf düzeyleri, okul türleri ve kişilik özellikleri değişkenleri ile lise öğrencilerinin sanal zorba ve sanal mağdur olma durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yaptığını ortaya koymuştur. Yapılan bazı araştırmalar (Kowalski ve Limber 2007; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Arıca ve diğerleri, 2008; Dilmaç, 2009; Ayas ve Horzum, 2011; Peker, Eroğlu ve Ada, 2012; Özdemir ve Akar, 2011; Ayas ve Horzum, 2012;) yaptığımız araştırmaya benzer bir şekilde erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yaptıklarını savunmuşlardır. Bunun aksine kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yaptığını savunan araştırmalar da vardır (Smith ve diğerleri, 2006; Topçu ve diğerleri, 2008).

Araştırmaya göre erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Bu araştırmayı destekler nitelikteki araştırmalar (Ayas ve Horzum, 2012; Ayas ve Horzum, 2011;) mevcuttur. Ayrıca kız öğrencilerin erkeklerden daha fazla sanal mağdur olduğunu savunan araştırmalar da vardır (Smith ve diğerleri, 2008). Bununla beraber sanal zorbalık ve mağduriyetin cinsiyetle farklılaşmadığını savunan araştırmalar da mevcuttur (Peker, Eroğlu ve Ada, 2011; Özbay, 2013; Özdemir ve Akar, 2011).

Bu araştırmanın bulguları erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla sanal zorba davranışlar gösterdikleri ve kızlardan daha çok sanal mağdur durumuna düştüklerini göstermektedir. Buna göre erkekler hem zorba hem de mağdur konumundadır. Bunun nedenini Ayas ve Horzum (2011) erkek öğrencilerin bilgisayar ve interneti kızlardan daha fazla kullanmasına bağlamaktadır. Bunun yanında aynı cinsiyetten öğrencilerin öğrenim gördüğü okullarda, her iki cinsiyetin birlikte öğrenim gördüğü okullardan daha az sanal zorbalık olaylarının olduğu bulunmuştur. Bu bulgu her iki cinsiyetin birlikte öğrenim gördüğü okullarda sanal zorbalığın daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumumuzda erkekler kızlara nazaran daha fazla bilgisayar kullanmakta ve internet kafelerde daha çok vakit geçirmektedirler. Kız öğrenciler ise erkeklere nazaran bilgisayar ve interneti daha denetimli kullanmaktadırlar (Ayas ve Horzum, 2011). Toplumumuzda kızlar erkeklerden daha çok korunmaktadır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha az zorba ve mağdur olmalarının bir diğer nedeni de toplumun kızlara karşı korumacı tavrı gösterilebilir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular sınıf seviyesi arttıkça sanal zorbalığın da arttığı yönündedir. Araştırmada 10 ve 11 sınıflarda sanal zorbalık ortalamaları artarken 12. Sınıfta sanal zorbalık ortalaması düşmektedir. Bunun nedeni 12. sınıf öğrencilerinin sınavlara hazırlanmaları ve bilgisayar ve cep telefonu gibi teknolojik araçları sıklıkla kullanmamaları olarak gösterilebilir.

Ergenlik dönemindeki öğrenciler yaş itibarıyla büyümekte ve internet ve bilgisayar daha cesurca kullanmaktadırlar. Buna ek olarak gerek akranlarıyla gerek kendilerinden yaşça büyük okul arkadaşlarıyla geliştirilen arkadaş ilişkileri internet ve bilgisayar farklı şekillerde de kullanmalarına neden olabilir.

Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi

Yapılan çalışmaya tezat oluşturabilecek nitelikteki araştırmalar da mevcuttur. Buna göre sanal zorba ve mağdur olma durumu ile sınıf düzeyinin farklılaşmadığını savunan çalışmalar da vardır (Özdemir ve Akar, 2011; Smith ve diğerleri, 2006).

Bu araştırmada elde edilen bulgular Mesleki Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerinde öğrenim gören öğrencilere oranla daha fazla zorba ve mağdur olduklarını göstermektedir.

Yani sanal zorbalık düzeyleri yüksek olan okulların sanal mağduriyet düzeyleri de yüksektir. Bu sonuçlara göre sanal zorbalık yapan öğrenciler diğerlerine nazaran daha fazla mağdur durumuna düşmektedir. Bu durumun akademik başarıyla ilişkisi olabileceği düşünülmektedir. Öğrenci giriş puanı diğer okullara göre düşük olan Mesleki Teknik Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesinin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet puanları diğer okullardan daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin internet ve bilgisayar daha güvenli kullandığını ve sanal zorba ve mağdur konumunda pek bulunmadıklarını göstermektedir. Bunun aksine Ayas ve Horzum (2011) yaptıkları araştırmada Özel liselerde okuyanlar ve sınavla alınan

Anadolu liselerindeki öğrencilerin diğer liselerdeki öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yaptıklarını bulmuştur. Bunun nedeni ise teknolojik imkanlara sahip olan ve teknolojiyi iyi kullanabilen kişilerin sanal zorbalık olaylarını bu imkanlara sahip olmayan ve teknolojiyi iyi kullanamayan kişilere göre daha fazla sergileyeceği olarak açıklanmıştır.

Bu araştırmada elde edilen bulgulardan psikotizm, nevrozizm ve dışadönüklük boyutlarını içeren kişilik özelliklerinden sanal zorbalığın yordayıcısı dışadönüklük ve nevrozizm boyutları olmuştur.

Dışadönüklük boyutu ile sanal zorbalık arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki, nevrozizm ile de pozitif yönlü düşük bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu dışadönüklük arttıkça sanal zorbalığın azalmasını, nevrozizm puanı arttıkça sanal zorbalığın artacağını bir göstergesidir.

Fakat yapılan diğer bir araştırmaya göre kişilik özelliklerinden zorbalık yapmanın en güçlü yordayıcısı duygusal dengesizlik, en zayıf yordayıcısı ise deneyime açıklıktır (Çelik ve diğerleri, 2012).

Bu araştırmada elde edilen bulgulardan psikotizm, nevrozizm ve dışadönüklük boyutlarını içeren kişilik özelliklerinden sanal mağduriyetin yordayıcısı dışadönüklük ve nevrozizm boyutları olmuştur. Dışadönüklük boyutu ile sanal mağduriyet arasında negatif ve düşük bir ilişki, nevrozizm ile de pozitif yönlü düşük bir ilişki bulunmuştur.

Bu bulgu dışadönüklüğün artmasıyla sanal mağduriyetin azalmasını, nevrozizmin artmasıyla sanal mağduriyetin artacağını bir göstergesidir.

Sanal zorba ve sanal mağdur olma ile dışadönüklük boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını savunan araştırmalar da mevcuttur (İçellioğlu ve Özden, 2014; Çelik ve diğerleri, 2012).

Çelik ve diğerleri (2012)'ne göre sanal mağduriyetle en yüksek ilişki kişilik boyutlarından duygusal dengesizlik boyutudur.

Ayrıca yapılan bir araştırmaya göre dışadönüklüğün sanal zorbalık için bir risk faktörü oluşturduğu da bulunmuştur (Eroğlu, 2014).

Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde elde edilen bulguların birbirinden farklı olduğu gözlenmektedir (İçellioğlu ve Özden, 2014; Çelik ve diğerleri, 2012; Eroğlu, 2014).

İletişim teknolojilerini kötüye kullanan kişiler kısa zamanda geniş kitlelere ulaşarak birçok kişiyi sanal mağdur durumuna düşürebilirler (Yaman ve Peker, 2012). Eğer iletişim teknolojilerini kötü niyetli kullanan kişiler kurbanlarını yaşça küçük olan ve eğitim çağındaki kişilerden seçerse bu telafisi zor durumlar oluşturabilir. Bu nedenle okullarda yaşanabilecek olan sanal zorbalık davranışlarını en aza indirmek için okul psikolojik danışmanları iletişim teknolojilerini doğru kullanma ve sanal zorbalıkla baş edebilme gibi konularda öğrencilere ve onların ebeveynlerine seminerler düzenlemelidirler. Ayrıca sanal zorbalığa mağruz kalan öğrencilere psikolojik destek de sağlamalıdır.

Sanal zorbalık olgusunun kişilik özellikleriyle ilişkilendirilerek araştırıldığı bu çalışma sadece sanal zorba ve sanal mağdurlar üzerinde yapılmıştır. Sanal zorbalık olgusuyla yapılabilecek ileriki araştırmalarda sanal zorbalığa şahit olanlarda araştırmaya dâhil edilebilir.

Ayrıca bu çalışma sadece lise çağındaki öğrenciler (ergenler) üzerinde yapılmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalara ortaokul ve üniversite öğrencileri de eklenerek daha geniş bir çalışma grubuyla çalışılabilir.

Kaynakça

- Arıca, O.,T. (2009). Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler, *Eğitim Araştırmaları*, 34, 167-184.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Türk ergenlerde siber zorbalık, *Cyberpsychology & Behavior*, 11(3), 253-261.
- Arıca, O. T. (2011). Siber zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Arıca, O. T, Tanrıku, T. ve Kınay, H.(2012). Sanal mağduriyet ölçeğinin ilk psikometrik bulguları, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 1-6.
- Ayas, T. ve Horzum M.B. (2011). Öğretmenlerin sanal zorbalık algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi, *International Online Journal of Educational Sciences*, 32, 619-640.
- Çelik, S., Atak, H. ve Erguzen, A.(2012). The effect of personality on Cyber bullying among university students in Turkey, *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Dilmaç, B.(2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Ekşi, H. ve Yaman, E.(2010). *Çocuk ve ergenlerde şiddet*, İstanbul : Kaknüs Yayınları.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık, *Eğitim Araştırmaları*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö. ve Tanrıku, İ. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children, *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 2771-2776.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde sanal zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İçellioğlu, S. ve Özden, M. S.(2014). The perception of cyber bullying and cyber victimization by university students in terms of their personality factors, *Procedia Social and Behavioral Sciences Journal*, 4379- 4383.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kılıççı Y. (2000). *Okulda Ruh Sağlığı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kowalski, R.M. ve Limber, S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students, *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.
- Morgan, C. T. (1999). *Psikolojiye Giriş*, (Çev: Hüsnü Arıcı ve diğ.) , Ankara: Meteksan Yayınları.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Peker, A., Eroğlu Y. ve Ada, Ş. (2012). "Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185-206.
- Smith, P. K.,Mahdavi, J., Carvalho, M., ve Tippett, N. (2006). An investigation into cyber bullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyber bullying, *Research Brief No. RBX03-06*, London: DfES.
- Smith, P.K.,Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyber bullying: Its nature and impact in secondary school pupils, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833.